

Μάθημα: Φιλοσοφία Ψυχολογία

Επιστολή 3η

Γρηγόριος Φιλ. Κωσταράς

Ομ. Καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ
τ. Πρόεδρος του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού
& του Κοινωφελούς Ιδρύματος «Ερρίκος Ντυνάν».

ΠΡΟΣ ΓΟΝΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΡΙΤΗ

Ἡ οικογένεια εἶναι ὁ καταπέλτης, ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ ἐκτιναχθοῦν τὰ παιδιά πρὸς τὴν πρόοδο ἢ τὴν καταστροφή. Ἡ σημασία της γιὰ τὸ μέλλον τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἀνυπολόγιστη. Τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀντικαταστήσει. Παιδιά, πὺ ἔχασαν στὴ βρεφικὴ ἡδὴ ἢ στὴ νηπιακὴ τους ἡλικία τοὺς γονεῖς, παρουσίασαν μία ἰδιάζουσα ψυχολογία, γνωστὴν ὡς Hospitalismus, ὡς ἰδρυματογενὴ δειλία. Αὐτὴ ἡ δειλία, ὁ ἰδρυματισμός, ἢ ἀτολμὴ καὶ μειονεκτικὴ συμπεριφορὰ, πὺ κάποτε μεταπίπτει σὲ ἀμείλικτη ἐπιθετικὴ ἐπιθετικότητα, σκληρότητα καὶ βία, συντροφεύει τὰ παιδιά αὐτὰ διὰ βίου. Ἄλλοτε ὑπάκουα καὶ ἐντυπωσιακῶς πειθαρχικὰ μὲ βούληση κηρώδη, ἄλλοτε πάλι ἀνυποχώρητα καὶ δυσχαλίνωτα φέρνουν σὲ πλήρη ἀμηχανία τὸ περιβάλλον ὅπου ζοῦν μὲ τὶς ἄνισες καὶ ἀντιφατικὰς ἐκδηλώσεις καὶ ἀντιδράσεις τους.

Οἱ ἀντιδράσεις τοῦ παιδιοῦ καθορίζονται συχνὰ ἀπὸ τὴν ἐκτίμηση, πὺ τρέφομε πρὸς αὐτό. Ἀστάθμητοι παράγοντες ἢ ἄστοχες φράσεις δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀδιαφοροῦμε μὲ ἀποτέλεσμα νὰ νομίζει τὸ παιδί ὅτι ἔπεσε ἢ ἔνταση τοῦ ρεύματος τῆς στοργῆς πρὸς τὸ πρόσωπό του. Δὲν εἶναι τὸ ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος - σκέπτεται. Ἀρχίζει ἔτσι ἀπὸ μέρους τοῦ παιδιοῦ μιὰ κλιμακούμενη μεθόδευση ἐνεργειῶν, πὺ ἀποβλέπουν στὸ νὰ προσελκύσουν ὅλη τὴν προσοχή μας καὶ νὰ μονοπωλήσουν τὸ ἐνδιαφέρον μας.

*
* *

Δέν είναι σπάνιο τὸ γεγονὸς νὰ διαταραχθεῖ ἀκόμη καὶ ἡ ὀμαλὴ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ἐξέλιξη τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ μιὰ τέτοια κατάσταση. Ἐμφανίζεται μίᾳ στασιμότητα στὸν κανονικὸ ρυθμὸ ἀναπτύξεως ποὺ πρέπει νὰ νοηθεῖ ὡς ἐξελικτικὴ πέδηση. Μορφή αὐτῆς εἶναι ἡ ἐπαναδρομὴ σὲ προηγούμενες ἐξελικτικὰ βαθμίδες. Ἡ γέννηση λ.χ. δευτέρου τέκνου προκαλεῖ στὸ «μεγαλύτερο» ἀδελφὸ τοῦ ψυχικὸ πόνου μὲ ἀποτέλεσμα νὰ «διεκδικεῖ» καὶ αὐτὸς τὴ θέση τοῦ βρέφους καὶ νὰ συμπεριφέρεται ὡς βρέφος. Ἐνῶ δηλ. εἶναι 4 χρόνων καὶ μπορεῖ νὰ ὀμιλεῖ κανονικά, περικόπτει τώρα τίς λέξεις, μιμεῖται τίς φράσεις ἢ τίς κινήσεις τοῦ βρέφους: ζηλεύει, φθονεῖ καὶ ἀντιμετωπίζει σὰν ἐχθρὸ τοῦ βρέφους· μηχανεύεται πολλὰ καὶ σοβαρὰ εἰς βάρος του. Συχνὰ καταφεύγει στὸ θηλασμὸ τοῦ ἀντίχειρα καὶ τὴν ἐνούρηση.

* *

Ἡ διατάραξη βέβαια τῆς σωματικοψυχικῆς ἐξελίξεως, ἡ ἐπιβράδυνση ἢ ἡ ἐπιτάχυνσή της, ὀφείλεται σὲ διάφορα αἷτια, ὅπως εἶναι ἡ κακὴ λειτουργία τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων ὀριμάνσεως ἢ σὲ βλαπτικὰς ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ κακὴ ἢ καλὴ κατάσταση τοῦ μυϊκοῦ καὶ νευρικοῦ συστήματος ἢ οἱ ἀδένες μὲ τίς ἔσω ἐκκρίσεις τους ἐπηρεάζουν ἀνάλογα τὴν ψυχοσωματικὴ ἀνάπτυξη. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ ἀγνοία ἢ ἡ ἐσφαλμένη ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος παρεμποδίζει τὴν ὀρίμανση.

Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἱατροῦ, ἂν τὰ αἷτια εἶναι

ὀργανικά, ἢ τοῦ εἰδικοῦ ψυχολόγου, ἂν ὑπόκειται ψυχικὴ ὑστέρηση, κυρίως μὲ τὴν ἄκρως ἐπιβοηθητικὴν στάση τους, οἱ γονεῖς ἐπαναφέρουν τὸ παιδί στὸ κανονικὸ ρυθμὸ δραστηριότητος καὶ ἐνεργητικότητος.

* * *

Τὸ παιδί εἶναι κέντρο ἐξακτινώσεως σκοπῶν καὶ πράξεων. Εἶναι δικαιολογημένη καὶ ἡ ἐπιτυχία καὶ ἡ ἀποτυχία. Οἱ γονεῖς ὀφείλουν νὰ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴ βασικὴ ἀρχὴ ὅτι «humanum errare est: ἀνθρώπινο τὸ πλανᾶσθαι» καὶ ἔτσι νὰ ἀντιμετωπίζουν μὲ κατανόηση καὶ ἐπιείκεια τὰ σφάλματά του: «Μάνα, μὴ μοῦ δημιουργεῖς τὸ συναίσθημα πὼς τὰ λάθη μου εἶναι ἁμαρτήματα. Μπερδεύονται τοιουτοτρόπως ὅλες οἱ ἀξίες μέσα μου, πὺ ἔχω μάθει νὰ ἀναγνωρίζω», ὑπογραμμίζει ὁ Ἄντλερ.

Θεμελιώδης παιδευτικὴ ἀρχὴ ἐδῶ εἶναι ὁ σεβασμὸς τῆς ἀτομικότητος τοῦ παιδιοῦ. Μὲ κάθε του ἐπιθυμία, σκέψη ἢ πράξη ἐκφράζει τὸ ἐσωτερικὸ του ἦθος καὶ ὕφος, πὺ εἶναι - καὶ πρέπει νὰ εἶναι - διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν γονέων. Οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιδιώκουν ταύτιση ὡς πρὸς τὶς ἐνέργειες, τὶς ἀποφάσεις, τὶς κρίσεις, τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ παιδιοῦ μὲ αὐτούς. Διότι ἔτσι συντρίβουν τὴν αὐτονομία καὶ ἀποδυναμώνουν τὴν προσωπικότητά του.

* * *

Ἡ ἐμπιστοσύνη ἀντιθέτως πρὸς τὸ παιδί ἀποδεδεσμεύει δημιουργικὰς δυνατότητας καὶ ἀπελευθε-

ρώνει γόνιμες έσωτερικές δεξιότητες. Σε περίπτωση ήθικων όλισθημάτων με ύπομονή και νηφαλιότητα έξηγοϋν οί γονεΐς, διατι ή συγκεκριμένη ένέργειά του και τó ίδιο βλάπτει και σε σύγκρουση με τó περιβάλλον όδηγεΐ. Και έδω πάντως ή μεταχείριση εΐναι είτε πραγματοκεντρική ή παιδοκεντρική.

Ή πραγματοκεντρική άγωγή έξετάζει τó «πρᾶγμα», δηλ. ξεκινάει άπό τήν ίδια τήν ένέργεια και έπιζητεΐ νά έπιβληθεΐ με άυστηρότητα και γενικές έντολές, πρòς τίς όποιες άγωνίζεται νά προσαρμόσει τόν νέο πού υπέπεσε σε παράπτωμα. Ή παιδοκεντρική άγωγή μελετᾶ τήν ιδιοσυγκρασία τού παιδιοϋ και άναζητεΐ τά βαθύτερα αίτια τής όποιασδήποτε διαγωγής του. Ή δεύτερη αϋτή στάση εΐναι έρμηνευτική και κατανοοϋσα. Ό συνδυασμός τής πραγματοκεντρικής και παιδοκεντρικής άγωγής, για νά έχει άριστα άποτελέσματα, χρειάζεται νά μη λησμονεΐ τó τού Άποστόλου Παϋλου: «Τó έπεικές ύμωv γνωσθήτω πᾶσιν άνθρώποις».

* *

Ή κατεύθυνση, ή χειραγωγήση τού παιδιοϋ άρχίζει με συμβουλές και παραινέσεις, συνεχίζεται με ύποδείξεις και διορθώσεις, μεταβάλλεται σε παρατηρήσεις και έπιπλήξεις και καταλήγει σε ποινές.

Οί παρατηρήσεις ή οί έπιπλήξεις, άκόμη και ή δριμεΐα κριτική τών πράξεων τού παιδιοϋ άποτελοϋν ποινή. Ή ποινή εΐναι συχνά αναπόφευκτη. Καμμία, όμως, ποινή δέν έπιβάλλεται άπό μέρος τών γονέων με όργή, με νευρικότητα, με ύστερικές φωνασκίες

καὶ τὸ χειρότερο μὲ ὕβρεις, διότι (i) μειώνεται ἡ ἀνθρωποπλαστικὴ ἀποτελεσματικότητά της, (ii) χάνεται ἡ ὀδηγητικὴ δύναμη τῶν γονέων καὶ (iii) εἶναι ὀδυνηρὸς ὁ ψυχικὸς ἀντίκτυπος ἐπάνω στὸ παιδί: γίνεται ἐσωστρεφές, δειλό, ὀκνηρὸ καὶ ἄτολμο.

* * *

Εἰδικώτερα δὲν ὠφελοῦν οἱ ἀσταμάτητες παρατηρήσεις γιὰ ὅλα, διότι προκαλοῦν ἐκνευρισμὸ καὶ ἀπογοήτευση, θέτουν περιορισμοὺς καὶ ὑψώνουν ἐμπόδια τέτοια πὸ ἢ τὰ ἀγνοεῖ τὸ παιδί ἢ ἐπινοεῖ τρόπους, ὥστε νὰ τὰ ὑπερπηδήσει. Οἱ φορτικὲς παραινέσεις, οἱ συνεχεῖς παρατηρήσεις, οἱ ἀτέλειωτες ἀπαγορεύσεις ἐπιφέρουν τὰ ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Οἱ γονεῖς ἅς ἔχουν κατὰ νοῦν ὅτι τὰ πολλὰ «ἀπαγορεύεται» γίνονται στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν: «ἀπαγορεύεται τὸ ἀπαγορεύεται» πρῶτα· καὶ ἔπειτα τὰ «ἀπαγορεύεται» δημιουργοῦν ἓνα σφοδρὸ πόθο νὰ πληρωθοῦν: «Μακάρι ὁ Μωάμεθ, γράφει ἓνας Ἄραβας ποιητής, νὰ εἶχε κάμει καὶ τὸ νεράκι τῆς πηγῆς ἀπαγορευμένο»!

Ἡ ποινὴ εἶναι ἔσχατο μέσο καὶ δὲν ἐπιβάλλεται ποτέ, ἂν δὲν βοηθεῖ στὴ διόρθωση τῆς διαγωγῆς καὶ τοῦ χαρακτήρα τοῦ παιδιοῦ - αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος κανόνας ἀγωγῆς. Ἕνα εἶδος ποινῆς εἶναι ἡ δημόσια παρατήρηση ἢ ἐπίπληξη, ἡ ὁποία ὅμως θολώνει τὴ σκέψη καὶ τραυματίζει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ: «Μὴ μοῦ κάνεις παρατηρήσεις μπροστὰ στὸν κόσμον, ἂν μπορεῖς. Θὰ προσέξω περισσότερο αὐτὸ πὸ θὰ μοῦ πεῖς, ἂν μοῦ μιλήσεις ἤρεμα μιὰ στιγμὴ,

ποῦ θὰ εἶμαστε οἱ δύο μας», παρακαλεῖ τὴ μάνα τοῦ ἑνα παιδί, θῦμα τῆς ἄγνοιάς της. Ὁ δεύτερος κανόνας εἶναι ὅτι ἡ ποινὴ πρέπει νὰ εἶναι θεμελιωμένη καὶ αἰτιολογημένη στὴ συνείδηση τοῦ παιδιοῦ καὶ ὄχι πρόχειρη, ἐπιπόλαια καὶ ἄδικη, γιατί ἀποβαίνει ἀτελέσφορη. Τρίτος κανόνας εἶναι ὅτι ἡ τιμωρία γιὰ μιὰ πράγματι ἀξιοποινὸν πράξη δὲν πρέπει νὰ εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ ὑπερακοντίζει τὶς δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἀνάλογη τῆς ψυχοσωματικῆς του ἀντοχῆς καὶ τῆς πνευματικῆς του ἡλικίας. Τέταρτος κανόνας ἀγωγῆς εἶναι ὅτι ἡ ποινὴ ὅταν ἐξαγγέλεται, δὲν πρέπει νὰ ἀνακαλεῖται. Διότι οἱ γονεῖς χάνουν τὴ σοβαρότητά τους καὶ σιγά-σιγά γελοιοποιοῦνται στὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ, ὅταν λέγουν κάτι καὶ τὸ ἀναιροῦν.

* *

Οἱ ποινὲς καλλιεργοῦν στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ τὴ δειλία, τὴν ὀκνηρία καὶ τὸ ψεῦδος καὶ τοῦ δημιουργοῦ τὴν πεποίθηση ὅτι εἶναι ἀνίκανο νὰ ἀνταποκριθεῖ στὰ καθήκοντα, ποῦ τοῦ θέτει τὸ ἐκάστοτε περιβάλλον: φυσικό, κοινωνικό - οἰκογενειακό, πνευματικό καὶ πολιτιστικό. Ἔτσι ὁδηγεῖται σὲ ἠθικὴ ἀδιαφορία, ψυχικὴ ἀδράνεια καὶ πνευματικὴ νωθρότητα.

Χαρὰ στὸ παιδί, ὅταν ἔχει γονεῖς ποῦ ὁμολογοῦν μαζί μὲ τὸν Ἄντιφάνη: «ὅσα κι ἂν κάνω πρὸς χάριν τῶν παιδιῶν μου εἶναι, νομίζω, προσφορὰ στὸν ἑαυτό μου».